

ILONSZKI GABRIELLA-KURTÁN SÁNDOR

A magyar parlamenti elitek: demokratizálás és elitváltás

I. BEVEZETŐ

1. Elméleti összefüggések

A mai magyarországi parlamenti eliteket a kortárs társadalomtudomány az aktualitások szempontjából elemezte, ami természetesen meghatározta a kutatások fókuszait is: a társadalmi háttér, az értékvilág, a szerepfelfogás, a parlamenti intézményrendszerben elfoglalt hely álltak a vizsgálatok centrumában.¹ Írásunkkal arra teszünk kísérletet, hogy a parlamenti elitek változását hosszabb, az egész modern magyarországi parlamentarizmust átölelő folyamatba illesszük 1848-tól napjainkig, a harmadik demokratikusan választott parlamenti elitsoportig fűzve össze a szálakat. Ez az írás „bevezető összefoglalásnak” nevezhető: bevezető, mert egy átfogóbb kutatás elméleti megalapozásának és távlati térképének tekintjük, és összefoglalás, mert az egyes korszakok jellegzetes folyamatait korábbi kutatásokra alapozva kívánjuk felvázolni. Szeretnénk ezzel a régebbi magyarországi politikatudomány elfeledett hagyományaihoz és a nemzetközi szakirodalom aktuális elemzési irányzataihoz is csatlakozni, illetve az előbbit feleleveníteni.

A parlamenti elitek hosszú időszakokon átívelő átalakulásának értelmezésére a politikatudományban két nagyobb irányzat vállalkozik. Az egyik a *modernizálódás-demokratizálás* témakörén belül igyekszik leírni a változásokat, a másik viszont a parlamenti elit transzformációját *eliteken belüli változásnak* tekinti, az „ellen-elit”, a feltörekvő új elit bekap-

csolódásának folyamatát látja benne. Bár ez utóbbi folyamat nem mond szükségképpen ellent a politikai rendszer demokratizálódásának, hiszen bizonyos helyzetekben az új és a régi elitek közötti kiegyezések egy új, kiegyensúlyozottabb politikai rendszer és a demokratizálás feltételeit teremtik meg, ennek ellenére a két megközelítés mégis más szempontot tart fontosnak.

Az *első elmélet* szerint a parlamenti elitok átalakulása, változása a demokratizálás egyik lehetséges metszete, jele, következménye. Rokkantól kezdődően (1970) sokan és sokféleképpen határozták meg a modern politikai rendszer irányába tett lépéseket illetve szükséges feltételeket, vagy az ő fogalmával élve, küszöböket. A választójog kiterjesztése, a politikai mobilizáció csatornáinak kiépülése, a modern pártok létrejötte, bizonyos intézményi megoldások (főleg a parlament és a kormány viszonyában, például a parlamentnek felelős kormány intézményének) kialakulása Rokkan nyomán általában minden elemzésben felbukkan a modern demokráciák kritériumaként. Ezen küszöbök átlépésével értelemszerűen szorosan összefügg a parlamenti elitok változása. Például, ha szélesebb a választójog vagy a pártokon keresztül folyik a parlamenti elitok kiválasztása, nagy valószínűséggel megváltozik a képviselői elitcsoport is, hiszen a személyi kapcsolatokra épülő kiválasztást felváltja a szélesebb társadalmi-politikai kontroll.

A valóságos folyamatok természetesen ennél bonyolultabbak. Az egyes országok politikai intézményeinek elemzése világosan mutatja, hogy azonos lépések fáziskéséssel vezetnek hasonló eredményekre, vagy esetleg nem is hoznak egyforma változásokat. A hipotézis mégis az, hogy a politikai rendszer különböző intézményi megoldásokban testet öltő modernizálódása valamilyen formában módosítja a parlamenti elitok összetételét is.

Az elitok persze nem pusztán „következményei” a demokratizálásnak, hanem aktív szereplői is. Vagyis nemcsak arról van szó, hogy a mobilizációs, kiválasztási stb. mechanizmusok befolyásolják a parlamenti elitok összetételét, hanem arról, hogy a parlamenti elitok összetétele befolyásolja a parlamenti kormányzás általános feltételeit, illetve a parlament tevékenységét és intézkedéseit is. Természetesen nem egyszerű annak bemutatása, hogy egy törvény elfogadásában mekkora szerepe van mondjuk annak, hogy a parlamentben milyen arányban vannak jelen bizonyos társadalmi csoportok képviselői. A szakirodalom egy része szkeptikusabb (Putnam, 1976), míg másik része határozottabb (Norris, 1996) a pozitív összefüggéseket illetően. Az alábbi elemzésben elsősorban a „következményként” vizsgáljuk a parlamenti eliteket, de számos ponton kiderül majd, hogy *aktív szereplőként* is fontosak. A környező társadalmi és politikai valóság determinálja a parlamenti elitet – és nem is csak olyan módon, hogy a törvényhozás összetételének valamiként tükröznie kell a társadalom összetételét, hanem inkább abban az értelemben, hogy mutatja a politikai folyamatok és intézmények változása által konstituált új helyzeteket.

Célszerű tehát meghatározni, hogy mit is tekintünk a modernitás kritériumainak a parlamenti elitok esetében.

A képviselői modernitás véleményünk szerint azt a helyzetet, illetve folyamatot írja le, amelyben a képviselői szerepkör leválik a társadalmi státushelyzetről, egyre inkább közvetítő intézmények (elsősorban pártok) veszik át a képviselők kiválasztásának feladatát; a parlamenti képviselői feladat hivatásszakká válik, jól körülhatárolható csoportokban ölt testet, és bizonyos tevékenységi formákhoz kapcsolódik. Ez végső soron elvezet a *professzionizálódás* fogalmához is, amely már nem csupán a parlamenti elit egészére, hanem az egyes személyekre lebontva is értelmezhető: olyan parlamenti képviselőről beszélhetünk ez alapján, aki hivatását tartósan, erős politikai és intézményi kötöttségek alapján végzi.²

A parlamenti elitekkel foglalkozó *másik irányzat* szerint az elit változásait leginkább belső folyamatai felől lehet megérteni. A politikai rendszerek természetes igénye a *stabilitás*. A stabilitás érdekében viszont a különböző elitek között valamiféle *egyensúlyt* kell teremteni. Az elmélet szerint (Lowell Field és mások, 1990) a nem egységes elitek (vagy éppen az erőszakkal „egységbe kovácsolt” elitek) elit-megállapodások formájában igyekeznek az összhangot megteremteni, vagy az *elit-konvergencia* (közeledés, összenövés) hosszabb folyamatában stabilizálódni. E folyamatok során összetalálkoznak a parlamentben a több felől induló elitcsoportok.

Legújabbban az *elitváltozás* és a *rendszerváltozás* ilyenét kapcsolatának szempontját a közép-európai országokra is alkalmazták (Higley és mások, 1998), de természetesen csak az utóbbi időszakra értelmezve a fogalmat, figyelmen kívül hagyva a történeti összefüggéseket. A két világháború közötti Magyarország politikatörténetének elemzésére ezen szempont alkalmazásával szintén történt kísérlet (Ilonszki, 1999). Álláspontunk szerint a parlamenti elitek vizsgálata során ott van nagyobb tere az *elitkonfliktusokra* és *együttműködésre* koncentrálni megközelítésnek, ahol erősen elitközpontú a politika (például nem részvételi típusú politikai kulturális hagyományok vagy bizonyos autoriter vonások jellemzik az országot), vagy ahol még nem nyíltak ki teljesen a modernizálódás útjai (például valamilyen mértékben korlátozott a választójog). Viszont a modernizálódás szempontrendszerre érvényesíthető, ha „kinyílnak” az említett csatornák, ami lehet markáns politikai reform, de akár rendszerváltozás következménye is. Ez alapján Magyarország és a magyarországi politikai elit szempontjából az utóbbi másfél száz év bizonyos időszakában a *modernizálódás*, más időszakokban pedig az *elitkapcsolatok* elmélete magyarázza inkább a politikai elitek transzformációját. Az elit-motívum meghatározó az I. világháború előtti liberális időszakban, az 1930-as évek második felében (a hagyományos konzervativizmus és a radikális szélsőjobb csatájában), az 1970-es, 1980-as évek elit-kompromisszumai idején, ellenben a modernizálódás motívuma meghatározó az első markáns változás, 1848 után, az 1920-as választás nyomán, az 1945–1947-es – bár sok tekintetben álságos – tömegpolitikai áttörés idején, és egyértelműen az 1990-es rendszerváltozás nyomán. Az egyértelműségek azonban olykor itt is belső sokféleséget takarnak. Például a 30-as években az elitharcok és -kiegyezések hátterében volt egy jobbról in-

duló modernizálási próbálkozás, míg az utóbbi tíz esztendő demokrati-
zálása elit-keretek között zajlott.

2. A hosszabb távú folyamatok jellege

Elemzésünket az alábbi korszakra osztottuk, amelyeket fontos fordula-
tok választanak el: 1848–67, 1867–1918, 1920–1944, 1945–1947,
1949–1989 és 1990–1998.³

1945-ig a parlamenti elit meglehetősen jól tükrözi az országos elitben
tapasztalható helyzetet, jellemzői a tágabb elit társadalmi, gazdasági és
politikai jellegzetességeit mutatják, sőt az országos eliten belüli konflik-
tusok megjelennek a parlamenti elit keretei között is. Ekkor a magyar
országgyűlés egyértelműen nem a társadalom, hanem az elit tükörképe
volt – természetesen azzal összhangban és annak megfelelően, ahogy a
demokratikus politikai-képviselési intézmények csak igen részlegesen
épültek ki Magyarországon.

Ebben az első száz évben a szélesebb választójog révén két jelentős
politikai irányzat igyekezett kiterjeszteni a képviselési demokrácia intéz-
ményrendszerét, így remélve új parlamenti elitcsoportok megjelenését a
politikában. Az egyik a hagyományos baloldal volt, elsősorban a szociál-
demokrácia és a liberális pártok, a másik pedig a radikális jobboldal bi-
zonyos csoportjai, amelyek a nemzeti tömegmobilizáció révén akarták
megkérdőjelezni a hagyományos elitek dominanciáját – természetesen
nem csupán a parlamenti arénában. Végeredményben mindkét próbál-
kozás kudarcba fulladt, és a régi eliten kívüli társadalmi csoportok csak
a parlamenti elit peremén jelentek meg. Ennek egyik nem meglepő kö-
vetkezménye az lett, hogy a társadalomtól élszigetelődő parlamenti elit
egyre nehezebben tudta meghatározni a társadalom vagy a nemzet érde-
két, nem tudott ennek megfelelően politizálni, másrészt széles társadal-
mi csoportok kiszorultak a parlamentből.

Az említett, a parlamenti elit összetételén változtatni akaró bal-, illet-
ve jobboldali csoportokon kívül jó néhány politikus is tisztában volt az-
zal, hogy a parlamenti képviselők háttere igenis számít a politikai dönté-
sek és az egész politikai miliő szempontjából. Miniszterelnökök, pártve-
zetők időről időre megkísérelték, hogy saját politikai vonaluk erősítésé-
hez, új elképzeléseikhez a parlamenti elit változása révén szerezzenek
bázist. A parlamenti elitet és így a parlamenti politika dinamikáját a
pártszervezet szerepének növelésével, új jelöltállítás procedúrákkal
vagy egyszerűen csak megváltozott személyi politizálással igyekeztek el-
érni. Például Tisza Kálmán, a liberális korszak egyik miniszterelnöke
(1875–1890) az állami bürokráciának akart nagyobb súlyt adni a parla-
menti képviselők körében; a két világháború közötti időszakban Bethlen
István (1921–1931) a radikális jobboldallal szemben (elsősorban fiatal)
arisztokratákat akart bevonni a parlamenti politizálásba, és szinte ter-
mészetes ellenlépésként az 1930-as évek közepén Gömbös Gyula mi-
niszterelnök az új középosztályt részesítette előnyben a hagyományos
elittel szemben. Joggal mondhatjuk, hogy ezekben az időszakokban a

politikai gondolkodásban a politikai elit független változóként jelent meg, amennyiben eltérő politikai viselkedést feltételeztek eltérő csoportjaikról, ugyanakkor függő változót is jelentett, hiszen a parlamenti elit egyértelműen az általános országos elitől függött, illetve a legfelsőbb szintű politikai elit intézményi, szervezeti és személyi döntései, megoldásai, koncepciói konstituálták. A parlamenti politika általános elitközpontúságát mutatja és igazolja, hogy a liberális korszakban, az I. világháború előtt a népességnek csak kb. 6%-a rendelkezett választójoggal, és az arány a két világháború közötti időszakban is 30% alatt maradt, leszámítva az 1920-as választásokat (lásd *I. táblázat*).

A II. világháború egyértelműen választóvonalat jelent a parlamenti elit szempontjából. 1944 után először spontán módon, majd tudatosan kicserélődött a képviselői gárda, de a rövid demokratikus időszakban nem tudott egy modern és professzionális parlamenti elit megszilárdulni. A kommunista hatalomátvétel után a parlamentnek – a jelszavak és a képviselőlet radikális felfogása szellemében – ugyan tükröznie kellett a társadalom összetételét, de a korszakban valójában még kevésbé hasonlított a modern parlamentre, mint a korábbi időszakokban. Igazából nem is beszélhetünk parlamenti elitről ebben a szakaszban: egy állandóan változó összetételű képviselői csoport mellett az állandó pártelit kormányzott.

Az 1990-es első, de még inkább a második és a harmadik szabad választás után a parlamenti elit modernizálódott és a professzionalizálódás jegyeit kezdte mutatni. Itt most nem kívánunk kitérni arra a politikatudományban, de a politika világában is folyó vitára, miszerint az elkülönülő politikai elit és ezen belül a parlamenti elit nem feltétlenül előny (Riddell, 1995), mert valószínűleg az új demokráciák esetében először a demokratizálódás fölött érzett örömet kell megélni, hogy utána hozzákezdhesünk a következmények kritikai értékeléséhez. Hiszen mindenképpen áttörésről van szó – általában a parlamentáris demokrácia és témánk szempontjából konkrétan a modern parlamenti elitek irányába. A teljesen új helyzetet remélhetőleg jól illusztrálja majd a megelőző szakaszok kritikai elemzése, de témánk szempontjából legalább akkora jelentőséget tulajdonítunk az utolsó fejezetnek, amelyben részletes elemzéssel igazoljuk a modern parlamenti elit jelenlétét és a professzionális parlamenti elit formálódását.

II. A KORSZAKOK

1. 1848–1867: előjáték és hátraarc

A liberális nemesség és a fiatal radikális értelmiség vezette 1848-as forradalom nyomán elfogadott áprilisi törvények alapozták meg a parlamenti demokráciát Magyarországon. Eszerint a rendi országgyűlést felváltotta a háromévente választandó és rendszeres üléseit Pesten tartó országgyűlés, amelynek a kormány felelősséggel is tartozik.

Az első modern parlament hazánkban az 1848. júniusi választás nyomán ült össze. A körülbelül 200 ezres számú nemességen kívül bizonyos tulajdoni és műveltségi cenzus alapján további 600 ezer fő jutott szavazati joghoz, vagyis a lakosság 7,1%-a lett szavazópolgár. Az első liberális parlament érthető módon a nemesség befolyását tükrözte, amelynek persze jelentős része a liberális reformok híve volt. A főrendiházat azonban a változások érintetlenül hagyták. A forradalom leverése után, az önkényuralom idején szó sem lehetett felelős parlamenti kormányzásról. Először 1860-ban az októberi diplomában tett ígéretet az udvar arra, hogy – bár korlátozott jogokkal – visszaállítja az országgyűlést, de az összehívást feltételekhez kötötte, és egy bizottság által később meghatározandó választási rendszer alapján képzelte el. Az 1861-es februári pátens ehhez képest visszalépés volt, mert a magyar országgyűlést a birodalmi gyűlésnek rendelte volna alá. Ennek ellenére végül is az udvar arra kényszerült (és ebben a bizonytalan külső feltételeknek legalább akkora szerepük volt, mint a belső ellenállásnak), hogy 1861-ben, méghozzá az 1848-as választási törvény alapján hívja össze az országgyűlést. Az 1848-cal való politikai és személyi folytonosság feltűnő volt.⁴ Az 1861-ben megválasztott képviselők 2/5-e 1848-ban is képviselő volt, 1/7-ük börtönbüntetést szenvedett a forradalom leverése után. Nagy részük lényegében 1848 platformján állt, amit az udvar természetesen nem fogadott el, így néhány hónap elteltével a parlamentet erőszakkal feloszlatták.

Amikor a császár 1865-ben ismét összehívta a parlamentet, annak összetétele már tükrözte a megváltozott állapotokat: az 1861-es parlament tagjainak csak fele kapott helyet a széksorokban. A 48-as alapon álló radikális reformerek többsége a választások eredményeként kiszorult a törvényhozásból. A körülbelül 180 főt számláló jobbközép csoport, Deák Ferenc vezetésével, elfogadta a kiegyezést, a birodalom dualista alapon történő átszervezését. A gazdaságilag mindenképpen előnyöket hozó időszak azonban politikai szempontból végzetes hibákhoz vezetett, és a politikatudomány – erre a korszakra kevésbé alkalmazott – szempontrendszere szerint problematikus volt. Gondoljunk például arra, hogy a közjogi kérdés középpontba kerülésével (vagyis a függetlenséghez és a dualizmushoz való viszony állandó napirenden tartásával a következő 50 esztendőben) a modern politikai tagoltsági viszonyok kialakulása és a képviseleti viszonyok kialakulása csorbát szenvedett. Miközben Európában éppen ekkor formálódtak ki azok a tagoltsági viszonyok, amelyek legalábbis a politikatudomány domináns felfogása szerint a mai napig meghatározzák az európai demokráciák pártpolitikai szerkezeteit (Lipset-Rokkan, 1967), konkrétan a centrum–periféria, állam–egyház, föld–ipar és munkás–tulajdonos megosztottságok alapján. Magyarországon az adott körülmények között ez nem, vagy csak nagyon csökevényes formában történt meg. Ehhez kapcsolódik az a súlyos probléma is, hogy a századforduló körül a népesség közel felét kitevő kisebbségek miatt a magyar uralkodó osztály többsége félt a liberális szabadságjogok kiterjesztésétől, ami tovább nehezítette a modern politikai szerkezetek kialakulását.

Az 1865-ös parlament nem egyszerűen új volt, hanem összetételében is különbözött a korábitól. Az arisztokraták aránya 16,5%-ra emelke-

dett (1848-ban 6%, 1861-ben 13,3% volt), és velük a radikális nemesség-nél konzervatívabb csoport került be a parlamentbe. A földbirtokos nemesség aránya még mindig magas volt (62,4%). A honatyák körülbelül 20%-a képviselte az értelmiséget és a középosztályt, és 10% volt a nemzetiségi képviselők aránya. Jelentős csoportot alkottak a megyei bürokrácia tagjai, de ők nagyrészt a földbirtokos nemességhez kapcsolódtak, illetve maguk is annak tagjai voltak. Az 1848-ban kezdődő első parlamenti korszak tehát a parlamenti elitek és modernizálásuk szempontjából ellentmondásosan zárult: egy átmeneti időszak után, amelyben a választójog kiterjesztése és egy radikálisabb politika volt napirenden, az arisztokrácia és a mérsékeltbb nemesi csoportok vették vissza a vezető szerepet.

2. 1868–1918: a liberális parlamentarizmus korlátai – a látszólag homogén parlamenti elit

A dualista monarchián belül Magyarország számára a liberális parlamentarizmus időszaka, ahogy már előbb jeleztük, nem volt felhőtlen. A parlamenti elitek modernizálódása szempontjából hátrányt jelentett a korlátozott választójog, a domináns egypártrendszer⁵ és ebből következően (egyetlen választás kivételével) a kormányváltás teljes hiánya, ami „becementezte” pozícióikba a régi parlamenti eliteket, vagyis a parlamenti elit nagy többsége a hagyományos uralkodó osztály soraiból került ki. A parlament és a parlamenti elit hírnevét kétségkívül nem öregbíti, hogy – azzal párhuzamosan, ahogy a parlamenti politika a nyilvánosság előtt részletesen tárgyalt közügy lett – felszínre került a „mamelukok”, a „paternalizmus” és a korrupció világa is (Gerő, 1988). Megnyugtatósként hozzátehetjük, hogy ezek a jelenségek – a liberális parlamentarizmus időszakának olykor aranykorként való dicsőítése ellenére, amely feltételezésnek a háttérben az állt, hogy akkor még nem uralták el a parlamentet a pártok és a kormányzati túlhatalom – tartozékai voltak a korszak többi parlamentjének is.

A kiegyezést támogató Szabadelvű Párt 1875-től 1905-ig folyamatosan kormányon volt, amikor 1906-ban rövid időre a Függetlenségi Párt egy koalíciós kormány élén átvette a helyét. Anélkül, hogy történelmi pontosságra törekednénk, meg kell említeni, hogy a kiegyezéspárti Szabadelvű Párt (amelynek neve 1910-ben Nemzeti Munkapártra változott) és az 1848-as alapon álló Függetlenségi Párt alkotmányjogi álláspontja alapvetően nem változott az adott időszakban, de egyes vezető parlamenti személyiségek olykor elhagyták a pártokat és új párt alapításával próbálkoztak. A pártpolitika a liberális korszakban egyértelműen a pártvezetők és a befolyásos politikai személyiségek körül összpontosult. A kisebb pártokat szintén ezek a szereplők jegyezték, de ezek általában gyakran változtak. Kivételnek tekinthetjük a Néppártot, a konzervatív arisztokrácia és a katolikus klérus agrárprotektionista pártját. A századforduló után már tartósabb pártképződmények alakultak ki: a Radikális Demokrata Párt a középosztály és városi értelmiség képviselőjében és az

Agrárpárt a tehetősek gazdák érdekeinek képviselőjében. A Szociáldemokrata Párt, aktivitása ellenére, 1920 előtt nem tudott képviselőt küldeni a parlamentbe.

A domináns egypártrendszer logikájával összhangban a nagy kormánypárt(ok) különböző elitcsoportokat fogtak egybe, és valójában elitkompromisszumok alapján védték az adott politikai rendszert a potenciális kihívókkal szemben. Ez a körülmény alapvetően befolyásolta a parlamenti elitek jellegét és állapotát. Az elitpolitizálás körülményei között mind a magyar társadalom nem tradicionális alsóbb rétegei, mind a nemzetiségek ilyen „kihívóknak” tekinthetők. Jól ismert, hogy a rendszer demokratizálódásának kiteljesedését rendszerint a nemzetiségekre való hivatkozással akadályozták meg. Például 1905 és 1912 között rendre elbuktak a választójog kiterjesztését akaró próbálkozások, pedig a birodalom nyugati felében ezeket a reformokat már bevezették. A felsorolt körülmények nem csupán az egész politikai berendezkedés, de a parlamenti elit modernizálódását is akadályozták.

Ahogy az előbbiekben láttuk, az előző időszak végére a radikális nemesség – amelynek bázisa a középbirtok és a megyei önkormányzati szervezet volt – teret vesztett az arisztokráciával szemben. 1885, a főrendiház reformja után az arisztokrácia nyomása még inkább a képviselőházra nehezedett, bár tagjai 1848 óta indulhattak természetesen alsóházi helyekért is. Míg ugyanis korábban az arisztokrácia minden férfi tagja a felsőház tagja lehetett (a katolikus és görög katolikus egyházfők, valamint a megyei vezetők mellett), ezután csak a legnagyobb adófizető arisztokraták maradtak automatikusan a felsőház tagjai.⁶ Az arisztokrácia aránya az egész korszak folyamán, a kormány, valamint ellenzéki pártokban egyaránt 10–15% között mozgott (1869-ben 10,6%, 1872-ben 8,6%, 1875-ben 10,8%, 1878-ban 11%, 1881-ben 12,4%, 1884-ben 12,8%, 1887-ben 13,3%, 1892-ben 16,4%, 1896-ban 13,4%, 1901-ben 13,6%, 1905-ben 14,4%, 1906-ban 11,1%, 1910-ben 15,7% volt. (Lakatos, 1942: 28. skk.)

Az arisztokrácia valamivel nagyobb arányban volt jelen a domináns Szabadelvű Pártban, de az 1906–1910 közötti kormányon levő Függetlenségi Pártban is jelentékeny volt a számuk (7,2% az adott időszakban). Az arisztokrata háttér – hasonlóan a kor legtöbb liberális demokráciájához – belépőjegyet jelentett a parlamenti politika világába. Az arisztokraták befolyásosak és tehetősek voltak, ami a parlamenti politizálás liberális felfogása szerint egyben azt is jelentette, hogy képesek a politikát megfelelően végezni, vagyis van saját jövedelmük, így élhetnek a politikáért, és nem szorulnak rá, hogy a politikából éljenek. Az arisztokrácia fogalma mégis sokat változott ebben az időszakban. Az öröklésre és a földtulajdonra épülő régi arisztokrácia mellett egyre nagyobb számban jelent meg az új arisztokrácia. A bárók csoportja egyre nőtt, körükben sok volt a nem magyar származású és az ipari érdekekhez kapcsolódó személy.

A 3. táblázat a képviselők gazdasági és foglalkozási helyét és nem társadalmi státusát mutatja, vagyis például az arisztokrata társadalmi státus hordozói a földbirtokosok csoportjában jelennek meg, de ebbe a csoportba kerülnek a középbirtokkal rendelkezők is. Láthatjuk, hogy a föld-

birtokosok, az ügyvédek és a bürokraták alkották a képviselők három legnagyobb csoportját és egyben a képviselők többségét is (a földbirtokosok aránya mindig 30% fölött volt; ez csak 1930 után csökkent). Az agrárérdekek megingathatatlanak tűntek (lásd 4. táblázat).

A második legnagyobb csoportot az ügyvédek jelentették 20% körüli értékkel; arányuk az ellenzékben általában magasabb volt, mint a kormánypártban, hasonlóképpen az értelmiség és az egyháziak csoportjához (lásd 3. és 4. táblázat). Ezzel szemben az iparhoz és a kereskedelemhez kapcsolódó képviselők inkább a kormánypártban voltak túlsúlyban. Úgy tűnik, hogy a gazdagok, vagy inkább az újgazdagok jobban kedvelték a Szabadelvű Pártot, mint az ellenzéki erőket. Ez természetesen összhangban volt gazdasági érdekeikkel, a gazdasági prosperitást hozó kiegyezéssel – és asszimilációs törekvéseikkel is.

A központi (miniszteriális), a regionális (megyei) és a helyi (városi) bürokrácia egyaránt az uralkodó csoportok érdekérvényesítésének csatornájaként szolgált. Számptalan parlamenti karrier kezdődött a megyei bürokráciában. A parlamenti képviselők körében a megyei bürokrácia mint háttér gyakoribb volt, mint a minisztériumi, míg a városi szint képviselése valóban minimálisnak tekinthető. A megyei bürokrácia szorosan kapcsolódott (vagy éppenséggel átfedte) a nemességet és a kormányzó Szabadelvű Pártot, amelynek soraiban a legnagyobb számban találjuk a bürokrácia képviselőit, hiszen a párt tudatosan törekedett ennek a csoportnak a megnyerésére, hiszen politikai bázisának tekintette azt. Világosan látszik, hogy miként változik meg a trend az 1906–1910 közötti koalíciós szakaszban, majd méginkább 1920 után, amikor a hagyományos megyei bürokrácia teret veszített a miniszteriális bürokráciával szemben. A miniszteriális bürokrácia növekedése a törvényhozásban az I. világháború után jelzi a hatalmi bázis megváltozását, a centralizációs erők és hatások szerepének növekedését a parlamenti politikában – és ettől elválaszthatatlanul az országos politikában.

Modern társadalmi csoportok, illetve a modern középosztály képviselői viszonylag kis számban vannak jelen a parlamentben, ők az ipari és kereskedelmi szektort képviselik, illetve a mérnöki, a tanítói-tanári, az orvosi szakmákat. Az e csoportokba tartozók vagy elszegényedő nemesi családok vagy feltörekvő és tehetősebb paraszti családok gyermekei. Az intelligencia – írók, újságírók, tanárok, művészek – jelentették a legnagyobb csoportot a középosztályon belül, a parlamenti képviselők körülbelül 10%-át, valamivel nagyobb arányban az ellenzék, mint a kormánypárt soraiban.

Elvileg az ügyvédek (a jogászok) és a bürokrácia tagjainak a jelenlétét a parlamentekben a modernitás és professzionalizálódás jeleként szokták értékelni az elemzések – szemben a hagyományos uralkodó osztályokéval, amelyekről valamiféle politikai „amatőrizmust” feltételeznek. Ezzel kapcsolatban azonban érdemes néhány paradoxonra felhívni a figyelmet a magyar esetet illetően. *Először is:* ahogy az előzőekben már említettük, a parlamentben ülő bürokrácia elsősorban a régi agrárérdekekhez kapcsolódott – személyileg is és azért is, mert a megyékre koncentrálódó érdekeltsége szembeállította a városi és ipari érdekekkel. Ennek megfele-

lően tagjaitól nem várhatjuk, hogy a modernizálódás és a parlamenti professzionalizálódás élharcosai legyenek. A megyei bürokrácia és a miniszteriális bürokrácia a kormánypárt bázisa volt, és a képviselők a párttól patronázként kaptak megyei stallumokat, illetve fordítva: a megyében tanúsított hűség alapján jutottak parlamenti mandátumhoz.

Másodszor: az ügyvédek nagy része úgynevezett „együgyű” ügyvéd volt, vagyis egyetlen nagybirtoknak, esetleg cégnek vitte az ügyeit, és így nem független, hanem egy adott körtől nagyon is függő csoportot alkotott. A látszólag modernitást képviselő csoportok háttérben a magyarországi liberalizmus legretrográdabb vonásai jelennek meg: a klientizmus, a patronázs, a korrupció.

Az ország etnikai megosztottsága csak felerősítette ezeket a vonásokat. A nemzetiségi körzetekben (tehát ahol a nem magyar lakosság volt többségben) a Szabadelvű Párt képviselői voltak többségben, a magyar körzetekben pedig a Függetlenségi Párt honatyái. Az általános magyarázat szerint ennek oka az volt, hogy a magyar etnikum függetlenségorientáltabb volt, tehát érthetően az ellenzéki függetlenségiek győztek a választásokon nagyobb számban. Viszont volt egy másik ok is: a nemzetiségi körzetekben a jelöltnek nagyobb szüksége volt a párt támogatásra, ami, mint tudjuk a választók korrumpálásában, etetésében, itatásában (esetleg velük szemben alkalmazott erőszakban) öltött testet – erre viszont több lehetőségük volt a hatalmon lévő szabadelvűeknek. A parlamenti elit szempontjából ez a helyzet azzal a következménnyel járt, hogy az ily módon mandátumhoz jutott szabadelvű képviselők alapvetően a párt támogatásától függtek. Érdekes módon még azelőtt, hogy kialakult volna a modern tömegpártok vonásának tartott, pártot képviselő parlamenti képviselő típusa, ezek a képviselők már a párthierarchiától és pártbeli patronusuktól függtek. Ez a helyzet sok tekintetben magyarázza a bizonytalan képviselői szálát a parlamenti képviselők és a választók között, és jellemzi a parlamenti eliteket is. A parlamenti képviselők függetlensége mint a liberális korszakra utólag visszavetülő „vágykép” nagyon is kérdéses érvényű: a képviselők függtek a pártvezetőtől, és kötődtek a párthoz, amely a hatalomba „becementeződve” különféle pozíciókhoz és előnyökhöz juttathatta őket. Rávilágít erre a tényre a koalíciós intermezzo: az adott időszakban a bürokraták száma a parlamenti képviselők között radikálisan csökkent – bár az ügyvédeké nem (lásd 3. táblázat).

A modernizálódás és bizonyos parlamenti elitcsoportok jelenlétének mechanikus összekapcsolása ellen szolgáló *harmadik* érv az, hogy az adatok szerint mind a megyei, mind a miniszteriális bürokrácia nagyobb arányban volt jelen a kormánypártban. Például, 1887-ben a megyei bürokraták aránya 19% volt a kormánypártban és a 15,4% az ellenzék soraiban. A különbség idővel egyre nőtt: 1892-ben 14,3%-kal szemben 5,2%, 1896-ban 22,4%-kal szemben 6,5% és 1901-ben 16,2%-kal szemben 2%. A tendencia csak a korábbi ellenzék 1906-os kormányra kerülésével fordult meg: ekkor a kormánypárti parlamenti képviselők között a megyei bürokrácia aránya nagyon alacsony, 2,3% volt (lásd 4. táblázat).

A változást a képviselők korosztályi összetételének módosulása is jelzi. 1906-ban az új kormánypárt határozottan fiatalabb képviselői cso-

porttal jelent meg. 1887 és 1905 között, a parlamenti elit első hosszú ciklusa alatt a parlamenti fluktuáció nagyon kis mértékű volt, a fiatal korosztályok aránya csökkent. Ez fordult meg az 1906–1910 közötti koalíciós szakaszban. Később, 1920 után ismét radikálisan csökkenni kezdett a fiatal képviselők aránya (lásd 2. táblázat).

A magyarországi parlamentarizmusnak erről a második korszakáról tehát azt mondhatjuk, hogy a parlament az I. világháborúig a korlátozott liberalizmus keretei között működött. Bár a parlament fontos döntéshozatali fórum volt, a választókkal való kapcsolata korlátozott maradt, és egy domináns kormánypárt, illetve a hagyományos uralkodó osztályok kezében voltak a döntések. Ráadásul ezek a csoportok érdekeiknél fogva a modernizációs folyamatot sok tekintetben blokkolták. Bár nincs teljes körű információnk a parlamentek személyi folytonosságáról, úgy tűnik, egészében véve a folytonosságon van a hangsúly: nem találtunk lényeges változásokat a képviselők társadalmi hátterében, kivéve a kivételes 1906-os kormányváltás idejét. Mindkét nagy pártban a kiegészítés utáni generációk voltak dominánsak. Az új képviselők jelentősebb arányban csak a kisebb pártokban jelentek meg, de ennek nem volt érdemi hatása a parlament összetételére.

3. 1920–1944: régi és új parlamenti élitek

A monarchia széthullása és a katonai vereség körülményei között az 1918-as októberi forradalom nem tudta teljesíteni vezetőinek célját, az ország demokratizálását. A tervek szerint szabadon választandó parlament nem is tudott összeülni, ehelyett következett a kommunista intermezzo, amelyben természetesen a parlamenti intézményrendszernek nem volt helye. 1920 januárjában – katonai és nemzetközi nyomás alatt – választásokat tartottak a részben megszállt országban, méghozzá kiterjedt választójog alapján. A parlamenti elit jellemzéséhez elengedhetetlen, hogy legalább röviden ne tisztázzuk, milyen folytonosság, illetve milyen új jelenségek jellemezték az országot az alkotmányos berendezkedés, a pártrendszer és az általános elitkapcsolatok szempontjából, hiszen mint láttuk, a korábbi időszakban alapvetően ezek a feltételek határozták meg a parlamenti elit sajátosságait.

Az előző korszakot stabil politikai modell és az elitkapcsolódások folytonossága jellemezte – beleértve még az 1906-os váltást is. A két világháború között bonyolultabbá vált a képlet. Bár mind a regionális–etnikai dimenzió, mind az alkotmányos–közjogi kérdés kikerült a politika fókuszából, a politikai öszkép mégis összetettebb lett.

Hasonlóan az 1918 előtti időszakhoz, Magyarország domináns egy pártrendszer maradt. A különböző nevek alatt megjelenő nagy kormánypártnak (Keresztény Nemzeti Egység Pártja, Egységes Párt, Nemzeti Egység Pártja, Magyar Élet Pártja) nem volt érdemi ellenfele, és az egész időszakban a parlamenti helyeknek több mint 60%-ával rendelkezett. Az új domináns párt különböző csoportokat fogott össze: a tradicionális eliteket, valamint a régi és az új középosztályokat. Míg azonban az

I. világháború előtt a nagy pártok politikai ideológiája és ennek megfelelő politikái a nemzeti liberalizmuson alapultak, 1920 után a nemzeti konzervativizmus lett az uralkodó irány. A régebbi nemzeti konzervatív elitek (nagyreszt arisztokraták és nagybirtokosok) mellett felsorakozott középosztályok egy része ténylegesen konzervativizálta, de olykor radikalizálta is ezt a politikai irányt.

A századforduló politikai homogenitásával szemben a pártképlet töredettebb lett: a pártok száma a parlamentben olykor a tízet is meghaladta. Különböző – köztük új – politikai irányzatok jelentek meg: a szociáldemokraták a baloldalon, kisebb konzervatív-keresztény csoportok, rojalista csoportok, liberálisok, kisgazdapártok, jobboldali csoportok, beleértve a szélsőjobbot is.

Bár a választási rendszer demokratikusabb volt, mint 1918 előtt, de 1920 után ismét szűkült a választójoggal bírók köre (elsősorban a gazdasági és a műveltségi cenzus miatt). 1939-ig a mandátumok többsége nyílt körzetekből származott, tehát olyan helyekről, ahol nem volt titkos a szavazás. A nyílt körzetekben a kormánypárt volt a domináns (jelöltjei gyakran ellenjelölt nélkül indultak), a liberális és szociáldemokrata ellenzék ezzel szemben a titkos körzetekben (Budapesten és más városokban) szerzett mandátumot.

Az 1920-as választás sok tekintetben szakítást jelentett a múlttal. Az új parlament a „csizmás parlament” nevet kapta, mert soraiban sok paraszti származású képviselő ült. Nem véletlen, hogy a korábbi uralkodó osztály átmeneti összeomlása, az új választójogi törvény és a nemzetközi ellenőrzés kinyitotta a parlamentet új társadalmi csoportok előtt. A régi pártrendszer funkciótlaná vált és romokban hevert. A múlttal való szakítást jelzi az egyházi emberek és az értelmiség számának növekedése és a hagyományos megyei bürokrácia számának csökkenése a parlamenti képviselők körében (lásd 3. táblázat).

E parlament középosztályi jellege különösen szembeeső mind a korábbi, mind a későbbi parlamentekkel összehasonlítva. Az elitpolitika kereteinek megbontása azonban átmenetinek bizonyult. Nemcsak a választójog szűkítése okán, hanem azért is, mert Bethlen Istvánnak már 1922 elején sikerült az 1920-ban győztes kisgazdapártot saját csoportjaival egyesítenie, és így létrehozni az Egységes Pártot. Így a régi elit tagjai által uralt új kormányzó pártot teremtett, és új parlamenti időszakítás, egy újabb hosszú ciklus kezdődött, amely lényegében 1944-ig tartott. Ez a hosszú ciklus sokban hasonlított az 1918 előttihez, de különbözött is attól: a földbirtokosérdekek képviselőinek száma csökkent a parlamenti elit körében, viszont az ipari és a kereskedelmi, az orvosi és katonai háttérű képviselők száma nőtt csakúgy, mint a független egzisztenciáké, akik a közép- és alsó középosztályokból származó különféle csoportokat egyesítettek, például a nyugdíjazottakat, a részvényeikből élőket stb. Az ügyvédek száma szintén emelkedett, megközelítve az I. világháború előtti szintet, azzal a lényeges különbséggel azonban, hogy az ellenzéki pártok körében arányuk alacsony maradt. Ez az ellenzék két korszakban tapasztalható alapvető eltéréssel magyarázható: míg az ellenzék az I. világháború előtt az uralkodó osztály része volt, azt követően

soraiba kerültek a kívülállók (mint a szociáldemokraták vagy a liberális nemzeti demokraták) vagy a régi elit „kihívói” (például a radikális fajvédők). Összességében a bürokrácia aránya, elsősorban a miniszteriális bürokráciáé, elérte a múlt század végének szintjét. A központi államapparátusban elfoglalt helyük és szakértelmük alapján a parlamenti elit modernebb szegmensét alkották, mint az előző korszak bürokratái. Az értelmiség, a munkások, az önállók és az egyháziak egyértelműen nagyobb arányban voltak jelen az ellenzék soraiban.

A parlamenti arányok, vagyis a kormánypárt túlsúlya miatt természetesen a kormánypárt tagjainak jellemzői befolyásolták legmarkánsabban a parlamenti elit általános vonásait. Annál is inkább, mert ez a csoport meglepő folytonosságot mutatott. Az 1922, 1926, 1931 utáni parlamenti ciklusokban összesen 263 képviselője volt az Egységes Pártnak, és közülük a nagy többség több cikluson át szolgált: 65-en mind a három ciklusban, 100-an kettőben, 98-an egy ciklusban – e csoport felét 1931-ben választották meg, amely időpont eleve változásokat hozott a parlamenti és általában a politikai életben (Barta, 1995). Az Egységes Pártban természetesen különböző csoportok voltak: 1931-ig a legbefolyásosabb csoport Bethlen miniszterelnök köre volt, maguk is arisztokraták (27 fő) vagy a háború előtt befolyással bíró politikai családok leszármazottai (49 fő), akik sokszor jó kapcsolatban álltak az új gazdasági elittel is. Ugyanakkor az Egységes Párt több mint két tucat képviselője valóban alulról jött, elsősorban paraszti származású volt (Barta, 1995). A frakciójának összetétele tükrözte az ország vallási megosztottságát: 140 katolikus és 89 protestáns tagja volt. A képviselők többsége Budapestről vagy az elszakadt területekről származott: mint közismert maga a miniszterelnök is erdélyi származású volt. A kisgazda-paraszti csoporttól eltekintve a párt magas műveltségű parlamenti képviselőkből állt: a képviselők fele rendelkezett doktori címmel, elit gimnáziumban tanult, és külföldi iskolában végzett.

Az 1930-as évek elejétől az eliten belüli változások kezdték megkérdőjelezni a régi elit hegemoniáját, valamint a régi és új középosztályokkal való kompromisszumát. Már az 1931-es és még inkább az 1935-ös választásokon nagy számban kerültek be a parlamentbe új és radikális fel fogású tagok. Az elitek közötti kapcsolatok és az elit kerete értelmezhető a hagyományos konzervatív elit és a régi középosztályi csoportok harcaként, amelyben az ideológiailag nem egységes elit igyekszik hatalmi bázisát megteremteni (Ilonszki, 1999). A régi középosztályi csoportok háttországa a hadsereg, a „dzsentrivilág”, a középszintű bürokrácia volt, és ezek a csoportok a régi rendszerben kétségkívül privilegizált helyzetben voltak. A monarchia szétesése, és egyáltalán az 1918 után megváltozott gazdasági és politikai feltételrendszer megfosztotta őket katonai és államapparátusi funkcióiktól, életterüktől, a változások veszteségeiként radikális irányzatokkal kezdtek szimpatizálni itthon – és a sok tekintetben hasonló feszültségeket hordozó Németországban vagy Olaszországban. Ezek a csoportok, bár szembekerültek a régi elittel, nem modernizáló erőket jelentettek. Jellegzetes és vezető alakja volt ennek a csoportnak Gömbös Gyula, a 30-as évek egyik miniszterelnöke és Bethlen ellenlába-

sa. Gömbös érdekeinek megfelelően ugyanúgy igyekezett átformálni a kormánypártot (elvbáráit jelöltként állítva), mint ahogy azt Bethlen egy évtizeddel korábban tette. Az elitpolitika tömegpolitikává való változtatásának tervét, mint a visszahúzó hagyománytól a dinamikus új korszakba való áttörés programját, széles körű választójogi reformmal akarta megvalósítani, és a kormánypártot igazi tömegpárttá akarta változtatni. Bár terveiről részben letett – illetve azokat halála miatt nem tudta megvalósítani – a sajátos koalíciós politika, vagyis az, hogy a koalíció a domináns párton belüli elitkompromisszumként konstituálódik, a II. világháború végéig folytatódott. Gömbös programjának megfelelően nagyobb szerepet kapott a kormánypártban és a parlamenti elitben a régi elitszoportokkal szemben a középosztályi elit, beleértve a „szalon-fasiszta” csoportokat is, aminek végzetes következményei lettek Magyarország II. világháború alatti politikai vonalvezetésére, ezzel a hagyományos konzervatív politikai elit számára is feloldhatatlan konfliktusokat előidézve. Végül Bethlen és legkövetlenebb hívei kiléptek a kormánypártból, és a korábbi monolit egység soha nem állt helyre.

Levonhatjuk azt a következtetést, hogy ebben a korszakban a parlamenti elit jobban tükrözte a nagy társadalmi csoportok közti ellentétet, mint az I. világháború előtt, mert maga a parlamenti elit is szélesebb társadalmi alapokra épült. Az új csoportok elsősorban az ellenzéki pártokban ültek, de kisebb számban jelen voltak a kormánypárt soraiban is. Az ellenzéki képviselők összetétele tényleg heterogén volt: szociáldemokrata szakszervezeti vezetők – ők a munkás vagy szabadfoglalkozású csoport címszó alatt jelennek meg a táblázatban –, a Nemzeti Liberális Párt, a Nemzeti Demokrata Párt és a Radikális Párt értelmiségiei, illetve jogászcsoportjai és az önállóak mind a liberális, mind a szélsőjobb oldalon egyaránt ide tartoztak. A régi elit hatalmát viszont nem ezek az ellenzéki csoportok kérdőjelezték meg, hanem az eliten belüli régi-új csoportok. Az eliten belüli harc politikai alternatívákat és különböző politikai döntéseket jelentett, aminek azután országos következményei voltak. Itt is megmutatkozik, hogy a parlamenti elitek egyszerre tükröztek és kezdeményeztek, voltak függő és független változók a társadalmi-politikai változás folyamatában.

4. 1944–1947: demokratikus parlamentek – elitek nyomása alatt

A nyilas hatalomátvétel a korlátozott parlamentarizmus végét jelentette. A nyilas pártot elfogadó parlament Sopronba 'költözött', míg a keleti országrészben kb. 1,5 millió résztvevővel sajtóságos választásokat tartottak. Inkább delegálásnak lehetne nevezni ezt a folyamatot, ahogy az egyes települések lakói közfelkiáltással választották ki küldötteiket (Feitl, 1991). A procedura kétségkívül valamiféle legitimitást adott az újonnan formálódó hatalomnak. Az így megalakult Ideiglenes Nemzetgyűlés természetesen alig mutatott folytonosságot az előző időkkel: csak hat képviselő volt korábban is tagja valamelyik parlamentnek (4 kisgazda, 1 szociáldemokrata és 1 pártonkívüli), és természetesen túlsúlyban voltak a bal-

oldali pártok; a kommunisták, a szociáldemokraták és a parasztpártiak a képviselői helyek 65%-át birtokolták.

Az Ideiglenes Nemzetgyűlés első és nagyon rövid ülését 1944 decemberében tartotta: ekkor dhány fontos alkotmányos kérdéstről (például deklarálta az ország szuverenitását), megválasztotta a kormányt (amelynek tagjait Moszkvában nevezték ki), és megválasztotta az Ideiglenes Nemzetgyűlés politikai bizottságát, amelynek feladata a végrehajtó hatalom ellenőrzése volt. Végül is sem a bal-, sem a jobboldalnak nem állt érdekében, hogy új választásokat tartsanak a front nyugatra húzódásával párhuzamosan. A konzervatív és liberális csoportok megelégedtek a végrehajtó hatalomban betöltött pozícióikkal, a baloldal egy része pedig Moszkvával a háta mögött biztonságban érezte magát. Így azután pártközi megállapodások és alkuk alapján módosult az Ideiglenes Nemzetgyűlés, lényegében új tagok kooptálásával. Először Budapestről, majd Nyugat-Magyarországról hívtak be új képviselőket, akik közül 19-en már korábban is parlamenti képviselők voltak. Az 5. táblázat mutatja az eredeti és a kibővített Ideiglenes Nemzetgyűlés társadalmi összetételének alakulását. Meg kell jegyezni, hogy a baloldal nemcsak az eredeti választásokon, hanem ebben az alkufolyamatban is jobban szerepelt. A szociáldemokraták 18,7%-ról 25,3%-ra növelték arányukat, és a kommunisták maradtak a legnagyobb párt, bár az Ideiglenes Nemzetgyűlésben elfoglalt 40%-os arányuk a kibővített Ideiglenes Nemzetgyűlésben 33,5%-ra csökkent. Az Ideiglenes Nemzetgyűlés 1944 decembere után csak egyszer ülésezett, amikor 1945 szeptemberében a választások előtt néhány fontos törvényt hozott, így új választójogi törvényt fogadott el.

Az első demokratikus választást 1945 novemberében tartották Magyarországon, ami meglehetősen paradox – tekintve az ország nemzetközi politikai státusát és a kommunisták egyértelmű befolyását. Az Ideiglenes Nemzetgyűlés 498 tagja közül 216-ot újraválasztottak (89 kiskazda, 54 kommunista, 52 szociáldemokrata, 13 parasztpárti, 1 polgári demokrata párti és 7 párton kívüli képviselőt), vagyis a 421 tagból⁷ 51% szolgált az előző ciklusban. A háború előtti parlamentekkel érthetően nagyon csekély volt a folytonosság: 27 tag volt korábban képviselő – 16 kiskazda, 8 szociáldemokrata, 1 polgári demokrata párti, 2 pártonkívüli – (Hubai, 1990).

A parlament összetételét tekintve „népi” parlament lett, vagyis megszűnt a korábbi parlamentekre jellemző elitdominancia. Az egyes pártok képviselőinek társadalmi háttere igazán jellemző: a kiskazda képviselők között domináns számban voltak jelen a parasztok, az értelmiségiek, a gyártulajdonosok és az egyéb kategória alatt megjelenők, a kommunista képviselők körében a munkások (majdnem 50%-ban), a szociáldemokraták körében az alkalmazottak és a munkások.

A korszak nem a parlament konszolidációjának időszaka volt. A kiskazdákat szétzilálta a rájuk nehezedő politikai nyomás, és a kommunistákkal szemben álló ellenzék 1947-ben, a már nem teljesen tiszta választásokon, 6 különböző pártban indult. A politikai folyamatoknak semmi közük sem volt a parlamenti folyamatokhoz, a folytonosság vagy a képzettség mint feltételezhetően és általában a parlamenti elitek professzio-

nalizálódásával összekapcsolt jelenségek egyáltalán nem számítottak a hatékonyság szempontjából. Például a kisgazdák soraiban volt a legnagyobb arányú a folytonosság (az 1947-es parlamenti képviselőiknek 81%-a az 1945-ös nemzetgyűlésben is szolgált, szemben a kommunisták 52%-os arányával), és a kommunista képviselőcsoport volt a legkevésbé képzett (1947-ben 50%-uk csak négy elemi iskolát végzett, míg a parlamenti átlag 37% volt).

Végeredményben tehát az 1944–47 közötti évek ismét gyenge és a parlamentarizmuson kívüli hatalmi törekvéseknek kiszolgáltatott parlamenti intézményrendszert teremtettek – jelentős választói és elitcsoportok szándéka és reménye ellenére.

5. 1949–1985: kommunista parlamentek és parlamenti elitek

Lényegében fogalmi nonszensz a kommunista időszak országgyűléseivel úgy foglalkozni, mintha „igazi” parlamentek lettek volna. Maga a rendszer a parlamenti kormányzás tagadásaként született és a parlament csak „álarc” lett. Nem kellett túlságosan komolyan vennie önmagát, hiszen ott az alapkérdéseket úgysem lehetett feltenni, az volt a hivatása, hogy valamiféle „legitimációs billogot” nyomjon a rendszer homlokára. E „látszatvalóság” ellenére az az érdekes, hogy a parlamenti fejlemények mégis tükröztek a politikai rendszerben végbemenő egyes folyamatokat, illetve azokra reagáltak. A következőkben a parlamenti és nem parlamenti politika kapcsolatrendszerét vagy a rendszerváltás idején mutatkozó következmények szempontjából fontos elemeket emeljük ki.

A kommunista időszak parlamentjeivel szemben követelmény, a kommunisták vallotta radikális képviselői felfogás része volt, hogy összetételüknek tükrözniük kell a társadalom összetételét, az egyes (leegyszerűsítve felfogott) társadalmi csoportok arányát, például a munkásokét, a parasztokét, de ide tartozott a nők arányosabb képviselője is. Világos azonban, hogy – miként sok más tekintetben is – jelentős különbségek vannak a totalitárius időszak és a poszttotalitárius időszak parlamenti között, amennyiben az előbbieket sokkal direkter érvényesítették ezt a követelményt, majd később, különösen az 1970-es és 1980-as években csökkent a parasztok és nőtt az értelmiségiek száma a parlamenti képviselők között. A politikai vezetés tehát sokkal pragmatikusabban kezelte a képviselői kérdését, és nem tudta, nem akarta véka alá rejteni, hogy a pártapparátusból lényegében új politikai osztály van kialakulóban (lásd 7. táblázat).

A kommunista párttagok aránya stabil volt az egész időszakban (70% körüli 1949 és 1985 között), kivéve az 1958-as évet, amikor a megugrás – 82%-ra – demonstratív volt, és talán a hatalmi elit azon szándékát is tükrözte, hogy – legalábbis átmenetileg – a legnagyobb biztonságra kell törekedni (Kukorelli, 1988). A vezető párttestületi (politikai bizottsági és központi bizottsági) és a parlamenti pozíciók összevetése jobban tükrözi a politikai változásokat (lásd 8. táblázat). 1962 után a párt hierarchiának már nem volt szüksége a parlamenti pozíció legitimáló szerepére,

úgyhogy a politikai funkcionáriusok nem voltak feltétlenül parlamenti képviselők is. 1962-ben a központi bizottsági tagok 68%-a, 1985-ben 28,6%-a volt képviselő. Valójában két másik – rejtettebb – nyomvonalon érvényesült, ha csökevényesen is, a képviselőt, amit elvileg a parlamenti választásoknak kellett volna biztosítaniuk. Egyrészt magán a kommunista pártapparátuson belül, amelynek egy része hallgatólagosan elfogadta és abszorbeálta a társadalomban meglévő különböző érdekeket a látens pluralizmus fogalma alatt. Másrészt, különösen a választási rendszer 1967-es reformja után, amikor a listás választásról egyéni választási körzetekre álltak át, a képviselők jobban kötődtek választóközreikhez, és a pártban vagy a minisztériumokban konkrét ügyekben eljáró képviselő megpróbálta saját körzete érdekeit képviselni.

A parlamenti hellyel rendelkező miniszterek aránya ugyancsak csökkent, és 1985-ben érte el a mélypontot: 1949-ben mind a 18 miniszter, 1953-ban a 19-ből 17, 1958-ban a 23-ből 19, 1963-ban a 24-ből 17, 1967-ben a 22-ből 4, majd 1971-ben 5, 1975-ben 7, 1980-ban 4 és 1985-ben 3 volt parlamenti képviselő (Kukorelli, 1988). Látjuk, hogy 1967-ben jelentős mértékű csökkenés történt, amikor a gazdasági és részleges politikai reform várakozásteli légkörében a kormányfunkciók depolitizálása egyébként is célként fogalmazódott meg. A politikai reform kudarcra elenére nem volt teljes a visszafordulás, és 1967 után a párt- és társadalmi szervezetekből kikerülő képviselők aránya a parlamentben határozottan csökkent (lásd 9. táblázat).

A fenti változások és a befolyásosabb parlamenti képviselők kijáró tevékenységének sikere ellenére a kommunista parlamenteknek 1985-ig semmiféle komolyabb politikai jelentősége sem volt. Eleve csak néhány napig ülészttek, és ekkor rábólintottak az eléjük tette javaslatokra. Az egy cikluson át szolgáló tagok, parasztok, nők vagy éppen bányászok, az intézmény végzetes legitimációs hiányát nem tudták leplezni. Ebbe az állóvízbe dobták be az 1983-as új választási törvény kavicsát. Ezzel kötelezővé vált a választási körzetekben a többes jelölés, bár természetesen a kommunista párt irányítása és kontrollja mellett. Az úgynevezett országos listán a kulturális, a politikai és az egyházi elitek képviselői jelentek meg, akiket a kommunista párt jelölt ki. A liberalizálódó és az egyre kritikusabbá váló közhangulat eredményeként váratlan fejlemények következtek. Az új parlamenti képviselők aránya különösen magas volt – 63% – a szokásos 1/3-os fluktuációhoz képest. Ez korábban csak egyszer, 1967-ben volt magasabb, részben a választási rendszer „individualizációja”, részben az enyhe reformszellő okán (lásd 10. táblázat).

1985-ben a „névtelen” képviselők és a „régí gárdához” tartozó képviselők közül sokakat nem választottak újra, míg néhány képviselő úgynevezett „spontán” jelöltként bekerült a parlamentbe. Az intézmény a közérdeklődés középpontjába került. Először fordult elő, hogy politikai és döntési alternatívákról esett szó, ráadásul a televíziós közvetítések jóvoltából a legszélesebb nyilvánosság előtt. Az ellenzéki szerveződések nyilvános megjelenésével, és azzal, hogy sor került képviselők visszahívására, nyíltan ellenzéki platformon álló képviselők is bekerültek a T. Házba, és 1988-ban formálisan is megalakultak és működni kezdtek a parlamen-

ti frakciók. A demokratikus átalakulást nem a parlamenti elit változása indukálta, de a parlamenti szintér az átalakulás fontos terepnuma volt, és a képviselők egy része is egyetértett a változások irányával.

III. 1990–1998: A PROFESSZIONALIZÁCIÓ TRENDJEI A DEMOKRATIKUS PARLAMENTEK BEN

A demokratikus parlamentarizmus 1990-es győzelmét gyakran a modern parlamenti kormányzás 1848-as bevezetéséhez hasonlítják Magyarországon (Deák, 1983). Bár a következmények nyilvánvalóan különböznek – a parlamenti demokrácia konszolidációja szemben az abszolutizmushoz való visszatéréssel –, mégis érdemes felidézni a hasonlóságokat. Mindkét esetben belső elitkompromisszumok tették lehetővé az új alkotmányos rend megalapozását – természetesen nem függetlenül a nemzetközi feltételek kedvező alakulásától. Az alkotmányos berendezkedés mindkét esetben a állampolgárok szélesebb, illetve szűkebb csoportja által választott parlament törvényhozói hatalmára és a kormányban megtestesülő, parlamentnek felelős végrehajtó hatalomra épült. Mindkét esetben a régi intézményi szerkezet fogadta el a változást: a rendi parlament 1848-ban és a régi, kommunista parlament 1989-ben. Mindkét átalakulás után az új parlamenti elitke alapvetően különböztek a korábbitól, azzal a különbséggel, hogy 1848 után visszafordulás következett, míg napjainkban a modern parlamenti kormányzás konszolidációjának és a parlamenti elit professzionizálásának lehetünk tanúi.

Az utóbbi 150 évben csak a legutóbbi három parlamentről mondhatjuk, hogy lényegi és potenciálisan hosszú trendeket alapozott meg a demokratikus parlamenti kormányzás szempontjából. Annak ellenére így van ez, hogy a parlamenti elit fluktuációja ma is nagy. Az 1990-es, első parlamentben a képviselőknek csak 5%-a szolgált az előző ciklusban is; 1994-ben a választók preferenciájának megváltozása nyomán 36%-os és 1998-ban is csak 47%-os volt a folytonosság (lásd *14. táblázat*). A fluktuáció, illetve a folytonosság minden demokratizálódó parlamenttel kapcsolatban fontos kérdés – nem említve most azt a tényt, hogy a stabil demokráciáknál is rendszerjellemező a továbbszolgálók aránya –, mert a váltást a rendszerváltozás, a stabilizálódást pedig a konszolidáció jelének tartják. Különösen érdekes ez a fejlemény a kommunista és az ellenzéki csoportok közötti elitkompromisszum tükrében, a sima átmenet és az érett poszttotalitarizmus (Linz és mások, 1996) általános feltételei között, ami elvileg nagyobb folytonosságot jelentett volna.

Például a magyarral rendszeresen párhuzamba állított spanyol átmenetben más logikának lehettünk tanúi. Spanyolországban az 1977-es parlament 606 tagja közül 1979-ben még 320 fő, 1982-ben már csak 144 fő maradt meg, vagyis 1982-ben történt meg a fordulat a parlamenti elit szempontjából. Ekkor volt az első kormányváltás, amikor a szocialisták kerültek hatalomra a rendszerváltozás nagy pártja, az UCD után. A korábbi erős folytonosság tehát csak ekkor tört meg, hogy új alapokra épülve más minőségű folytonosság alakuljon ki. 1982–86 között már a képví-

selők 71%-a maradt a képviselőház tagja – bár hozzá kell tenni, hogy ezt követően ismét csökkenni kezdett a folytonosság mértéke, de azzal a nem elhanyagolható eltéréssel, hogy ez már az új elit folytonossága volt (Gangas, 1997). A magyar esetben viszont – elitkompromisszum ellenére – az első választás a kommunizmus elleni protesztzavazásként azonnal megszakította a folytonosságot. Ezzel tehát – az egyébként hasonló kategóriába sorolt – két átmenet fontos különbségére hívhatjuk fel a figyelmet: a spanyol eset az igazi elitmegállapodás szcenáriója, míg a magyar esetben a halványabb elitmegállapodást az utána következő évtizedben folytonosan kiegészíti, követi az elitkonvergencia folyamata.

Témánk nyomvonalán továbbhaladva fontos, hogy mennyire modern és professzionálisak az új képviselői elitcsoportok. Nem lehet szerintünk kétséges, hogy a modernitás kritériumai teljesülnek, hiszen a demokratikus parlamentarizmus feltételei stabilan kialakultak Magyarországon. Az 1990 utáni új parlamenti elit minden korábbi elitől különbözött: elsősorban társadalomtudományi értelmiségiek váltották fel a késő kádárizmus mezőgazdasági szövetkezeti vezetőit, a nagy cégek irányítóit, a mérnököket és agrármérnököket (lásd 12. és 13. táblázat). Az első ciklus elteltével ugyan közülük sokan ismét az értelmiségi létet választották a professzionális politikussá válás helyett, de másik csoportjuk benn maradt a politikában. Ezek a személyes döntések és a választói volatilitás egyaránt magyarázzák a második demokratikus választáson tapasztalható nagyarányú képviselői fluktuációt.

Paradox módon a demokratizálás következményeként nagy társadalmi csoportok elvesztették korábban élvezett képviselői előnyüket. Például a nők aránya az 1985-ös 21%-ról 1990-ben 7,3%-ra csökkent, majd valamelyest emelkedni kezdett (10,1% és 8,5%). A képviselői tükörként való felfogását felváltotta a demokratikus választáson és felelős kormányzáson alapuló legitimitáció.

Bizonyos jellemzők alapján felállíthatjuk a *professzionizálódás hipotézisét* a magyar parlamenti elitre vonatkozóan (lásd 14. táblázat). Az itt használt mutatók lényegében a modern mobilizációs folyamatokat öszszegzik, tehát azt az állapotot, amikor pártok és a politikai tapasztalatok jelentik a mobilizáció csatornáját. A pártok közötti eltérések roppant érdekesekek. Az első szabad választásnál az új pártok képviselőinek egyáltalán nem vagy csak nagyon korlátozottan volt helyi politikai tapasztalata, de ugyanez érvényes volt a posztkommunistákra is, hiszen ők a pártvezetők közül állítottak jelölteket. A második választáson már összetettebb a kép: a pártok tudatosan keresték a helyi politikában jártas jelölteket. A szocialista párt különösen nagy arányban tudott meríteni ebből a körből. Tífan nem túlzás egyes pártok sikerét, illetve kudarcát (ha nem is kizárólagosan) erre a motívumra visszavezetni – előbbire az MDF, utóbbira a kisgazdapárt lehet a példa. A vezető pártpozíció fogalma alatti adatsorok mutatják, hogy egyes pártoknak az első választáson szinte minden vezetőjüket a parlamenti padsorokba kellett ültetniük (ez volt a helyzet a Fideszszel és a KDNP-vel is), de a második választáson már kiegyenlítettébb a pártfunkcionáriusok és a nem pártfunkcionáriusok aránya. A parlamenti tapasztalat lényegében a parlamenti folytonosságot jelöli.

A változók összességükben azt jelzik, hogy mindegyik pártban mára a képviselők többsége rendelkezik valamilyen politikai tapasztalattal.

A parlamenten belüli intézményesülési folyamatok és a képviselők attitűdjei és viselkedése további bizonyítékokkal szolgálnak a képviselők professzionalizálódására. Ezeket nem elemezhetjük itt részletesen (Ilonszki, 1998), de egyértelmű, hogy a képviselők alkalmazkodnak a professzionális parlamenti politizálás követelményeihez. Előzetes következtetésként levonhatjuk, hogy a parlamenti képviselőket egyértelműen a professzionalizálódás trendjei jellemzik. A magyar parlamentek mindegyike Európa legképzettebb parlamentjei közé tartozott-tartozik, ami egyre inkább kiegészül a képviselők helyi és egyéb politikai tapasztalataival. Megelőlegezhetjük a feltételezést, hogy az átmeneti elit stabil maradjon, amely benne maradt a politikában, valószínűleg az első professzionális politikai elitsoport vezető ereje lesz.

JEGYZETEK

- ¹ A sokszínű irodalomból például a társadalmi háttérre vonatkozóan lásd Farkas-Vajda, 1991; Pataki, 1991; Balogh, 1992; az értékvilágról lásd Simon, 1999; a képviseletről és szerepfelfogásról Ilonszki, 1994 és 1996; a működésről Ágh és mások, 1995, és Ilonszki, 1998.
- ² Meg kell jegyezni, hogy a professzionalizálódás fogalmának is számos megközelítése létezik; kiváló kiindulópont például Sartori, 1971, de a magunk szempontjából mi a fenti fogalom meghatározást tartjuk jónak, és azt használjuk.
- ³ Forrásaink vagy másodlagosak vagy saját számításokon alapulnak. 1887 óta módszerelesen készültek parlamenti almanachok, a II. világháborút megelőző időszakig a magyar parlamentarizmus kutatása magas színvonalon állt. Olyan tudósok eredményeire támaszkodhatunk, akik ismerték korukban a tudomány új eredményeit, és szorgalmas alázattal közelítették választott témájukhoz. (Rudai, 1936; Lakatos, 1942). A későbbi időszakról is kiváló adatgyűjtések és elemzések állnak rendelkezésre (Hubai, 1991; Feitl, 1991; Kukorelli, 1988). Az utóbbi négy ciklus parlamenti elijének adattárát mi magunk állítottuk össze. Ez az adatbázis 49 változóval egy nemzetközi kutatás részeként készült.
- ⁴ Ennek az eseménysorozatnak a feldolgozására és az adatokra lásd Kovács-Katus, 1979.
- ⁵ A fogalmat a Sartori (1976) által bevezetett értelemben használjuk, vagyis olyan pártrendszer jelölve, amelyben az egyetlen nagy párt mellett a kisebb pártok hosszú időn át a kormányváltás esélye nélkül indulnak harcba a szavazatokért.
- ⁶ Ekkor egészült ki a felsőház a protestáns egyházi vezetőkkel és a magas rangú bírákkal. Ezenkívül az uralkodó 50 főt saját hatáskörében kinevezhetett az udvarnak tett szolgálatok elismeréseként. Ezek a változások természetesen érdemben nem befolyásolták a felsőházi arisztokráta többséget.
- ⁷ A választott tagok száma csak 409 volt, 12 tiszteletbeli tagot kooptáltak.

HIVATKOZÁSOK

- Ágh, Attila-Sándor Kurtán (szerk.) 1995. *The First Parliament 1990-1994*. Budapest: Hungarian Centre for Democracy Studies
- Balogh Sándor, 1992. Az első szabadon választott. *Múltunk*, 2.
- Barta Róbert, 1995. Az Egységes Párt parlamenti képviselőinek társadalmi összetétele az 1920-as években. In: Valuch Tibor (szerk.): *Hatalom és társadalom a XX. századi magyar történelemben*. Budapest, 407-418.

- Beér János, 1949. Választási rendszerek a felszabadulás előtti Magyarországon. *Jogtudományi Közlemény*, 9–10.
- Cotta, Maurizio–Heinrich Best, 1997. *Elite Transformation and Models of Representation since the Mid-Nineteenth Century: Some Theoretical Considerations*. (Kézirat.)
- Czudnowski, M. Moshe (szerk.) 1982. *Does who governs matter?* DeKalb: Northern Illinois University Press
- Deák István, 1983. *Kossuth és a magyarok 1848–1849-ben*. Budapest: Gondolat
- Domány András, 1991. A szétvert parlament (1945–1947). *Mozgó Világ*, 8.
- Farkas János–Vajda Ágnes, 1991. *Két választás Magyarországon*. Budapest
- Feitl István, 1991. Az Ideiglenes Nemzetgyűlés létrejötte és jogalkotása. In: Hubai–Tombor (szerk.): *A magyar parlament 1944–49*. Gulliver Lap- és Könyvkiadó, 7–44.
- Földes György–Hubai László (szerk.) 1995. *Parlamentári képviselőválasztások 1920–1990*. Budapest
- Gangas, 1997. *Spanish Parliamentarians in democracy: a tale of late professionalization*. Kézirat
- Gerő András, 1988. *Az elsőpró kisebbség*. Budapest
- Higley, John–Jan Pakulski–Włodzimierz Wesolowski, 1998. Introduction: Elite Change and Democratic Regimes in Eastern Europe. In: Uők. (szerk.) *Postcommunist Elites and Democracy in Eastern Europe*. 1–33.
- Horváth Zsolt (szerk.) 1992. *Az 1990-ben megválasztott Országgyűlés Almanachja*. Budapest
- Horváth Zsolt–Tam Beáta (szerk.): *Az 1994-ben megválasztott Országgyűlés Almanachja*. Budapest
- Hubai László–Tombor László (szerk.) 1991. *A magyar parlament 1944–49*. Gulliver Lap és Könyvkiadó
- Hubai László, 1991. A parlament politikai és társadalmi összetétele. In: Hubai–Tombor (szerk.): *A magyar parlament 1944–49*. Gulliver Lap- és Könyvkiadó
- Ilonszki Gabriella–David Judge, 1994. Képviselő és képviselői szerepek. Elmélet és magyarországi tapasztalatok. *Politikatudományi Szemle*, 2. 5–24.
- Ilonszki Gabriella, 1996. És újra itt van... A parlament a képviselők szemével. In: Kurtán S.–Sándor P.–Vass L. (szerk.): *Magyarország politikai évkönyve 1996*. 515–528.
- Ilonszki Gabriella, 1998. A magyar parlament intézményesülésének és működésének néhány kérdése a politikatudomány nézőpontjából. *Századvég*, 9. 27–48.
- Ilonszki Gabriella, 1999. Hungary: Crisis and Pseudo-Democratic Compromise. In: Berg-Schlosser, Dirk (szerk.) *Conditions of Democracy in Europe 1919–1939*. Routledge, 242–262.
- Kovács Endre–Katus László (szerk.) 1979. *Magyarország története 1848–1890*. Budapest
- Kukorelli István, 1988. Így választottunk. *Politikatudományi Füzetek*, 9. Budapest: ELTE ÁJTK Politikatudományi Tanszékcsoport
- Lakatos Ernő, 1942. *A magyar politikai vezetőréteg 1848–1918*. Budapest
- Lipset, S. M.–Stein Rokkan, 1967. Cleavage Structures, Party Systems, and Voter Alignments. In: Lipset–Rokkan (szerk.): *Party Systems and Voter Alignments*. New York: Free Press
- Lowell Field, G.–J. Higley–M. G. Burton, 1990. A New Elite Framework for Political Sociology. *Revue européenne des sciences sociales Tome XXVIII*. 88.
- Norris, Pippa, 1996. Legislative Recruitment (Chapter 7) In: Le Duc. L.–Richard G. Niemi–Pippa Norris (szerk.): *Comparing Democracies. Elections and Voting in Global Perspective*. Sage
- Pataki Ferenc, 1991. A rendszerváltás parlamentje. *Társadalmi Szemle*, 1.
- Riddel, Peter, 1995. The Impact of the Rise of the Career Politician. *The Journal of Legislative Studies*, 1(2) 186–191.
- Rokkan, Stein, 1970. *Citizens, Elections, Parties*. Oslo: Universitetsforlaget
- Rudai Rezső, 1936. *Adalékok a magyar képviselőház szociológiájához 1861–1935*. Budapest
- Putnam, R., 1976. *The Comparative Study of Political Elites*. Englewood Cliffs: Prentice Hall
- Sartori, Giovanni, 1976. *Parties and Party Systems*. Cambridge: Cambridge University Press

- Sartori, Giovanni, 1971. The Professionalization of Italian MPs. In: Mattei Dogan–Richard Rose (szerk.) *European Politics*. Boston Little Brown and Co. 408–415.
- Simon János, 1999. Parlamenti képviselők orientációi, attitűdjei és értékei 1998-ban. In: Kurtán S.–Sándor P.–Vass L. (szerk.): *Magyarország politikai évkönyve 1999*. 133–147.
- Sipos Péter–Stier István–Vida István, 1967. Változások a kormánypárt parlamenti képviselőinek összetételében 1931–1939. *Századok*, 2–4 601–623.
- Szinai Miklós, 1994. Három korszak választásai. *Világosság*, 3.
- Választás '98. Országgyűlési képviselők. *Választási Füzetek*, 55. Budapest

FÜGGELÉK

1. táblázat: *Választások Magyarországon 1848 és 1998 között*

Év	Lakosság (millió)	Választójoggal rendelkezők (millió) száma és aránya	Választási rendszer típusa	Képviselők száma	Pártok száma a törvény- hozásban
1848	11,2	0,80/7,1	többségi	411	-
1861	9,5	0,70/7,3	többségi	322	-
1865	12,5	0,85/5,8	többségi	395	-
1869	13,2	0,90/6,8	többségi	395	-
1872	13,4	0,90/6,7	többségi	413	5
1875	13,5	0,85/6,5	többségi	413	4
1878	13,7	0,82/6,0	többségi	413	4
1881	13,8	0,82/6,0	többségi	413	4
1884	14,3	0,84/5,9	többségi	413	5
1887	14,6	0,85/5,8	többségi	413	5
1892	15,3	0,87/5,7	többségi	413	5
1896	15,9	0,89/5,6	többségi	413	4
1901	16,8	1,02/6,1	többségi	413	7
1905	17,6	1,05/6,0	többségi	413	9
1906	18,0	1,08/6,2	többségi	413	7
1910	18,2	1,16/6,4	többségi	413	7
1920	8,0	3,13/39,7	többségi	208	8
1922	8,0	2,38/29,5	vegyes	245	11
1926	8,5	2,23/26,6	vegyes	245	8
1931	8,7	2,60/29,4	vegyes	245	8
1935	8,9	3,30/30,0	vegyes	245	15
1939	9,2	2,76/30,0	vegyes	260	12
1945	9,0	5,20/60,0	arányos	421	5
1947	9,1	5,40/60,0	arányos	411	10
1949	9,3	6,05/65,5	arányos	402	1
1953	9,6	6,50/68,0	arányos	298	1
1958	9,8	6,60/67,0	arányos	338	1
1963	10,1	7,10/71,0	arányos	340	1
1967	10,2	7,20/70,7	többségi	349	1
1971	10,3	7,40/71,8	többségi	352	1
1975	10,5	7,70/73,0	többségi	352	1
1980	10,7	7,80/73,0	többségi	352	1
1985	10,6	7,70/72,5	többségi	387	1
1990	10,6	7,90/73,4	vegyes	386	6
1994	10,3	7,96/74,5	vegyes	386	6
1998	10,1	8,06/80,0	vegyes	386	6

Forrás: saját számítások.

2. táblázat: *A képviselők kor szerinti megoszlása 1887–1931 között (százalékban)*

	1887	1892	1896	1901	1905	1906	1910	1920	1922	1926	1931
40 alatt	36,6	30,0	29,1	28,6	27,1	36,1	28,1	34,8	29,4	12,2	9,8
41–60	49,1	56,9	56,9	55,7	57,9	53,2	56,7	58,0	62,4	77,6	78,0
61 felett	14,3	13,1	14,0	15,7	15,0	10,7	15,2	7,2	8,2	10,2	12,2

Forrás: Rudai, 1936: 227.

3. táblázat: *A képviselők szakmai háttere 1887–1931 között (százalékban)*

Év	Földbirtokos	Ügyvéd	Megyei bürokrácia	Míniszteriallis bürokrácia	Városi bürokrácia	Egyháziak	Ipar és kereskedelem	Írók, újságírók, tanárok, művészek	Orvosok, katonák	Munkások, önállóak	Összesen
1887	31,3	18,9	17,9	7,8	0,3	3,5	5,8	12,1	2,4	0	100,0
1892	37,5	24,2	10,4	6,0	1,7	3,6	5,8	9,3	1,5	0	100,0
1896	31,7	18,4	17,9	10,2	1,2	3,6	5,8	9,7	1,5	0	100,0
1901	34,8	23,0	11,1	6,3	3,1	4,1	5,8	9,9	1,6	0,3	100,0
1905	31,7	26,8	9,7	6,3	2,2	4,9	3,9	11,1	2,2	1,2	100,0
1906	33,7	28,6	4,8	4,1	1,9	8,0	5,3	10,2	2,2	1,2	100,0
1910	36,8	21,1	8,5	8,2	1,6	3,1	6,8	10,4	2,4	1,1	100,0
1920	30,0	11,2	4,3	9,1	2,4	12,1	7,7	15,0	4,8	3,4	100,0
1922	26,9	14,3	11,0	9,4	1,6	6,1	7,8	9,0	4,1	9,8	100,0
1927	26,6	15,1	9,4	12,7	2,0	6,1	6,9	9,4	6,1	5,7	100,0
1931	22,5	17,1	11,4	13,5	1,2	3,7	8,6	9,0	6,1	6,9	100,0

Forrás: Rudai, 1936: 218.

4. táblázat: A képviselők szakmai háttere 1887–1931 között (százalékban)

Év	Földbirtokos		Ügyvéd		Megyei bürokrácia		Minisztériális bürokrácia		Városi bürokrácia		Egyháziak		Ipar és kereskedelem		Irk. újságírók, tanítók, művészek		Orvosok, katonák		Munkások, önállók		Összesen	
	korm.	ell.	korm.	ell.	korm.	ell.	korm.	ell.	korm.	ell.	korm.	ell.	korm.	ell.	korm.	ell.	korm.	ell.	korm.	ell.	korm.	ell.
1887	31,9	30,2	16,7	22,8	19,0	15,4	11,0	14,1	10,3	3,4	2,3	5,4	0	0	6,5	4,7	2,3	3,4	0	0,6	100,0	100,0
1892	37,9	37,7	19,7	30,3	14,3	5,2	8,0	10,8	9,2	1,7	0,3	7,4	0	0	7,2	4,0	1,7	1,2	1,7	1,7	100,0	100,0
1896	28,6	39,0	17,5	21,1	22,4	6,5	9,3	10,6	13,1	3,3	0,7	10,6	0	0	6,2	4,9	1,1	2,4	1,1	1,6	100,0	100,0
1901	36,6	31,8	18,1	31,8	16,2	2,0	10,1	9,5	8,3	2,7	0,8	10,1	0	0,7	6,1	5,4	1,5	2,0	2,3	4,0	100,0	100,0
1905	30,2	32,7	20,1	31,2	20,1	3,1	9,5	12,2	11,3	3,1	0,6	7,5	1,2	1,2	3,2	4,3	0,6	3,1	3,2	1,6	100,0	100,0
1906	35,2	31,2	32,0	22,9	2,3	8,9	11,3	8,3	2,3	7,0	6,7	10,2	1,2	1,3	5,5	5,1	1,2	3,8	2,3	1,3	100,0	100,0
1910	31,3	44,9	21,1	20,9	12,5	1,9	9,8	12,1	11,8	2,5	1,5	6,3	0	2,5	8,6	3,8	1,5	3,8	1,9	1,3	100,0	100,0
1920	34,1	19,3	9,3	15,8	4,6	5,2	14,7	15,8	6,7	15,8	13,3	8,8	3,3	3,5	7,3	8,8	5,3	3,5	2,0	3,5	100,0	100,0
1922	33,3	17,3	15,0	13,3	15,6	4,1	6,1	13,3	10,9	7,1	4,1	9,2	0,7	23,4	8,8	6,1	4,8	6,1	0,7	3,1	100,0	100,0
1927	29,7	18,8	16,4	12,2	12,9	1,4	4,7	16,2	14,0	9,5	3,5	12,2	1,2	13,5	9,4	8,1	6,4	5,4	1,8	2,7	100,0	100,0
1931	23,7	20,4	19,8	12,9	15,8	4,3	7,2	11,8	15,1	10,8	1,3	7,5	0,7	17,2	9,2	7,5	5,9	6,5	1,3	1,1	100,0	100,0

Forrás: Rudai, 1936: 221.

5. táblázat: Az 1944 és 1947 közötti parlamentek képviselőinek foglalkozási háttere

Foglalkozás	INGY ¹		INGY ²		NGY (1945)		OGY (1947)	
	száma	aránya	száma	aránya	száma	aránya	száma	aránya (%)
Parasztok és birtokosok	74	32	117	23	121	29	112	27
Kisiparosok	24	10	31	6	28	7	14	3
Ipari munkások	54	23	135	27	61	15	73	18
Értelmiségiek	41	18	114	23	112	27	110	27
Alkalmazottak	20	9	65	13	57	14	83	20
Gyártulajdonosok	3	1	6	1	11	3	5	1
Egyéb (egyháziak, katonák)	14	6	30	6	31	7	13	3
Összesen	230	100	498	100	421	100	410	100

Forrás: Hubai-Tombor, 255.

¹ Az alakuló INGY (1944. december 21.)² A teljes INGY

6. táblázat: A nemzetgyűlési (1945) és az országgyűlési (1948. június) képviselők iskolai végzettsége

Végzettség	Nemzetgyűlés		Országgyűlés	
	fő	%	fő	%
Elemi	157	37,3	136	37,9
4 középiskola	63	15,0	41	11,4
Érettségi	60	14,2	37	10,3
Tanítói oklevél	-	-	13	3,6
Egyetem, főiskola	141	33,5	117	32,6
Egyéb	-	-	15	4,2
Összesen	421	100,0	359 ³	100,0

Forrás: Hubai-Tombor, 1991: 259–260.

³ 1948 júniusában a kizárások miatt már csak 359 tagja volt a parlamentnek.

7. táblázat: *A képviselők megoszlása eredeti foglalkozásuk szerint*

	Munkás		Paraszt		Értelmiségi		Alkalmazott	
	száma	aránya	száma	aránya	száma	aránya	száma	aránya
1949–1953	174	43,3	114	28,4	92	22,9	22	5,5
1953–1958	129	43,3	90	30,2	79	26,5	-	-
1958–1963	169	50,0	75	22,2	78	23,1	16	4,7
1963–1967	142	41,8	64	18,8	123	36,2	11	3,2
1967–1971	136	39,0	76	21,8	129	37,0	8	2,3
1971–1975	137	38,9	60	17,0	131	37,2	24	6,8
1975–1980	157	44,6	48	13,6	146	41,5	1	0,3
1985–1985	158	44,6	46	13,1	130	36,9	18	5,1

Forrás: Az 1990-ben megválasztott Országgyűlés Almanachja. 597.

8. táblázat: *A képviselők aránya az MSZMP vezető szerveiben*

A párt-kongresszus éve	A KB létszáma	Ebből képviselők		A Politikai Bizottság létszáma	Ebből képviselők	
		száma	aránya		száma	aránya
1948	66	58	87,8	14	14	100
1954	70	52	74,2	9	9	100
1959	71	55	77,4	12	11	93,3
1962	81	55	67,9	13	12	92,3
1966	101	38	37,6	11	8	72,7
1970	105	35	33,3	13	9	69,2
1975	125	34	27,2	13	9	69,2
1980	127	33	25,9	13	11	84,6
1985	105	30	28,6	13	12	92,3

Forrás: Kukorelli, 1988: 87.

9. táblázat: A képviselők foglalkozás és beosztás szerinti megoszlása 1967–1985 között (százalékban)

	1967	1971	1975	1980	1985
Ipar és szolgáltatás	23,5	26,8	33,6	33,9	33,9
Mezőgazdaság	18,1	15,9	13,6	14,2	18,4
Pártapparátus	14,3	12,8	10,8	11,6	7,8
Államapparátus	10,9	11,9	9,4	9,2	10,9
Társadalmi szervezetek alkalmazottai	10,6	8,2	7,6	6,5	6,8
Egészségügyben, oktatásban, kutatásban dolgozók	17,8	19,3	17,9	15,9	18,4
Egyházak	1,7	1,7	1,7	1,9	2,0
Egyéb	3,2	3,4	5,4	6,8	1,8
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Forrás: Kukorelli, 1988: 85.

10. táblázat: A képviselők fluktuációja 1949–1998 között

Az alakuló ülés időpontja	A képviselők száma	Az új képviselők ¹	
		száma	aránya
1949. június 8.	402	213	53
1953. július 26.	298	166	56
1958. november 26.	338	157	46
1963. március 21.	340	116	34
1967. április 14.	349	163	47
1971. május 12.	352	118	34
1975. július 4.	352	131	37
1980. június 27.	352	124	35
1985. június 28.	386	244	63
1990. május 2.	386	361	94
1994. június 28.	386	236	61
1998. június 18.	386	185	48

Forrás: Kukorelli, 1988: 81.; saját számítások.

¹ Új képviselő az, aki az előző ciklus végén nem rendelkezett mandátummal.

11. táblázat: *A mandátumok megoszlása a három demokratikus parlamentben 1990–1998 között*

Párt neve	1990		1994		1998	
	mandátumok száma	mandátumok aránya	mandátumok száma	mandátumok aránya	mandátumok száma	mandátumok aránya
MDF	164	42,6	38	9,8	17	4,4
SZDSZ	92	23,8	69	17,9	24	6,2
FKGP	44	11,4	26	6,7	48	12,4
MSZP	33	8,6	209	54,1	134	34,7
Fidesz-MPP	21	5,4	20	5,2	147	38,3
KDNP	21	5,4	22	5,7	–	–
MIÉP	–	–	–	–	14	3,6
egyéb	10	2,6	2	0,5	1	0,3
Összesen	386	100,0	386	100,0	1	0,2

Forrás: Kurtán Sándor–Sándor Péter–Vass László (szerk.): Magyarország évtizedkönyve. Budapest, 1998, 691–702.

12. táblázat: A képviselők kor és végzettség szerinti megoszlása 1990–1998 között (százalékban)

	MDF		SZDSZ		FKGP		MSZP		Fidesz-MPP		KDNP		MIÉP		Összesen											
	1990	1998	1990	1998	1990	1998	1990	1998	1990	1998	1990	1998	1990	1998	1990	1998										
Átlagéletkor	44,7	49,6	46,8	42,4	45,4	47,5	58,6	56,4	50,8	52,0	45,3	48,5	27,8	35,2	41,3	54,1	-	-	52,9	46,0	46,5	46,1				
Végzettség:																										
Általános iskola	0,6	0	0	0	0	4,9	7,7	2,1	6,1	0,5	0	0	0	0	0	4,8	0	-	-	-	-	1,6	0,8	0,3		
Középiskola	4,8	0	6,7	10,6	8,6	4,2	19,5	34,6	19,1	9,1	8,1	7,5	27,3	0	5,4	14,3	9,1	-	-	-	-	7,1	9,9	8,8	8,0	
Főiskola-egyetem	94,5	100	93,3	89,4	91,4	95,8	75,6	57,7	78,1	84,8	91,4	92,5	72,7	100	94,3	81,6	91,0	-	-	-	-	92,9	88,5	90,4	91,7	
Diploma típusa:																										
Jogi	14,7	28,9	21,4	26,2	28,1	39,1	25,8	46,7	36,1	7,1	10,7	15,4	37,5	35,0	26,3	58,8	40,0	-	-	-	-	0	20,9	20,4	23,8	
Bölcsész	41,9	42,1	21,4	46,4	46,9	39,1	29,0	26,7	19,4	67,9	41,4	40,7	56,3	45,0	30,5	23,5	15,0	-	-	-	-	-	61,5	43,1	40,5	34,6
Műszaki, természeti- tudományi	14,9	28,9	57,1	27,4	25,0	21,7	45,2	26,7	44,4	25,0	48,4	43,9	6,3	20,0	41,2	17,6	45,0	-	-	-	-	-	38,5	36,0	39,1	41,6

Forrás: saját számításaink „Az 1990-ben megválasztott Országgyűlési Almanach”, „Az 1994-ben megválasztott Országgyűlési Almanach” és a „Választás 98. Országgyűlési Képviselők” című kötetekben található életrajzi adatok alapján.

13. táblázat: A képviselők jellemzőfoglalkozási csoportjai 1990–1998 között (százalékban)

	MDF		SZDSZ		FKGP		MSZP		Fidesz-MPP		KDNP		MIÉP		Összesen										
	1990	1998	1990	1998	1990	1998	1990	1998	1990	1998	1990	1998	1990	1998	1990	1998									
Tanárok,	21,8	18,4	0	16,0	14,3	4,2	2,0	4,0	9,3	12,1	13,5	8,5	18,2	15,0	11,2	4,8	18,2	-	-	-	21,4	16,1	13,8	9,4	
egyetemi oktatók	3,6	0	0	1,1	1,4	0	1	0	0	6,1	1,9	0,8	4,5	5,0	0	9,5	4,5	-	-	-	0	3,6	1,8	0,3	
Írók, újságírók	7,3	13,2	14,3	12,7	12,9	12,5	3,0	12,0	9,3	0	4,3	3,1	0	0	7,4	14,3	13,6	-	-	-	-	7,1	7,5	7,4	6,6
Jogászok	10,9	10,9	0	14,9	18,6	4,2	8,0	4,0	16,3	6,1	24,0	21,7	9,0	15,0	16,9	9,5	9,1	-	-	-	0	11,4	18,8	16,6	
Menedzser, vállalkozó	0	5,3	42,9	0	4,3	70,8	1,0	12,0	23,3	21,2	16,3	35,7	4,5	35,0	27,9	0	9,1	-	-	-	-	21,4	2,3	13,3	33,2
Politikus																									

Forrás: ua. mint a 12. táblázat.

14. táblázat: A képviselők professionalizációjának néhány dimenziója az 1990 és 1998 közötti parlamentekben (százalékban)

	MDF		SZDSZ		FKGP		MSZP		Fidesz-MPP		KDNP		MIÉP		Összesen								
	1990	1994	1990	1994	1990	1994	1990	1994	1990	1994	1990	1994	1990	1994	1990	1994							
új képviselők aránya* (%)	95,2	31,6	52,9	97,9	22,9	12,5	100	73,1	64,6	81,8	15,7	100	30	77,0	100	50,0	-	-	64,3	93,5*	61,1*	47,9*	
helyi politikai hátér	10,5	7,9	41,2	5,6	11,4	8,3	5,6	23,1	25,0	0	35,3	9,7	0	10,0	50,7	0	27,3	-	-	14,3	4,6	27,5	29,0
vezető pártpozíció	68,4	39,5	29,4	88,9	32,9	45,8	94,4	42,3	18,8	58,6	15,3	9,7	100	35,0	18,9	100	42,5	-	-	42,9	77,5	27,5	18,7
kormányzati pozíció	0	36,8	0	0	0	41,7	0	0	0	20,7	0	11,2	0	0	0	0	2,7	-	-	0	4,6	6,4	6,5
parlamentári tapasztalat* semmilyen politikai funkcióval nem rendelkezők	4,8	68,4	35,3	2,1	75,7	83,3	0	26,9	33,3	20,7	15,3	83,6	0	70,0	18,9	0	36,4	-	-	7,1	5,2*	36,3*	47,4*
	78,7	7,9	23,5	62,8	14,3	0	61,4	26,9	39,6	36,4	43,5	12,7	40,9	20,0	28,4	42,9	13,6	-	-	35,7	64,4	30,6	22,5

Forrás: ua. a mint 12. táblázat.

4 A két sor százalékaiknak összege azért nem adja ki a 100 %-ot, mert létezik a képviselőknek egy harmadik csoportja, az ún. visszatérők, akik egy vagy több ciklus kihagyása után kerülnek ismét a törvényhozásba (ezek aránya 1990-ben: 1,3%, 1994-ben 2,6% és 1998-ban 4,7%.)